

برای ساحت است که شیری را بر این رخ برداشته است مجموع آن در تذکره

صورتنگران و خوشنویسان هرات

در عصر تیموریان

(۵)

دیر کتا بی که در برابر او زمین نهاده است این عبارات خود آید می شود: «عامله کمتر بن خانه زادن دوات جهانگیر شاهی از عمل استاد بهزاد نقل نمود» ... هیئت نجیب و ساده جامی که از این تصویر نمایان است بسیار جریکه صاحبان تذکره از اخلاق و صفات آن شاعر داده اند موافقت تمام دارد. پیدا است که مرد نیک محضر و مهربان بوده است.

۲۳ - از جمله آثار بهزاد که بیشتر از همه مورد دلچسپی ما واقع می شود تصاویر و مینا توری است که در یک نسخه خمسه نظامی کشیده شده است. این نسخه بخط سلطان علی معروف تحریر و در کتا بخانه شخصی و الا حضرت افخم معاون صاحب صدارت عظمی و وزیر جوان معارف موجود است امید است در آینده نزدیکی مقاله جداگانه در اطراف این اثر مهم تهیه و معرض استفاده حضار محترم قرار بدیم.

ت
نا بی (مولانا):

از نقاشان و صنعتگران معروف هرات است. علاوه بر صنعت نقاشی و صورتگری در علم موسیقی و نواختن هموزینک هم شهرت زیاد داشت. اگر چه ترجمه مفصل او در نوا ریخ و فن کرده های یافت نمی شود اما با آن از روی حدس و قرائن می توان او را از نوازان موران قرن دهم هرات دانست از جمله آلات هموزینک درنی بیش مهارت داشت گذشته از آن فریخته شعری نیز داشت و اشعار بی هم از او بیاد کار مانده است.

(۱) صفحه ۱۷۲ ریاض الشعر نسخه فقهی مشرف به هشتم سابق اقدی موافق علی فقهی و افغانستانی

که (۳۱) و باید قریب ششادانه برده شود آری الا خوانده شود این هزار و پنجاه و هفت
توانست و همان روز در روز ششادانه حل دادند اما طبعش که دیگر در شده بود
و هیچ فری ای می توانست او را از حرکت نشاند

تاریخچه درویش محمد بن مولانا درویش محمد از جمله عسکریان و نقاشان هراتیست

که در زمان سلطان حسین بایقرا میزیست و در نگارخانه بهزاد مشغول وظیفه
نقاشی بوده است این صنعتگر نامتار از جمله شاگردان هنرمند استاد بهزاد است
پدر او محمد مومن نام داشته اگر چه درویش محمد در ابتدا به صنعت نقاشی
تعمیرات و رنگمائی متاول و غیره اشتغال میوززیده مگر بعدها به خدمت استاد
کمال الدین بهزاد در آمده و در اثر حسن تربیت و تعلیمات این نابغه فن به مصوری
و نقاشی عشق مفراطی حاصل کرده آری به سرحد کمال رسانید قرار اینکه
میر علی شیر نوائی می نویسد (۱) تقریباً تمام کارهای نگارستان بهزاد را
او میکرده است .

درویش محمد نه تنها نقاش و مصور زبردست بود بلکه در شعر و ادبیات نیز
دست رس کیفی داشت جزئیات زندگی این صنعت کار چندان معلوم نیست
ولی چیزی بکه می توان اظهار نمود اینست که وی بعد از انقراض سلطنت
تیموریان هرات مسافر فی بارس کرده از آنجا به هندستان رفت و دربار همايون
پادشاه مغلی هند تفریح و اعتماد زیاد حاصل کرد
چون مغللهای هند مانند انکلی اسلامی و اقارب خویش (جا نشینان چنگیز
و تیمور) ذوق مفراطی به صنایع ظریفه و میناتور و نقاشی داشتند حتی وزیران
و منشیان ایشان نیز به تاسی از واق آنها به مصوری و نقاشی می پرداختند
چنانچه مرزا حیدر منشی دربار همايون مصوری را دوست علی داشت و به نزد
درویش محمد شاگرد شد و نظر به احترام معلمی و اعتباری که بهزاد همایونی داشت
منشی مذکور از ارفق العادم احترام می کرد و دو باره اوی به مولفه معروف
خود نام به رشیدی در ضمن بیان مصوران عسکریان حسین ایما بقول چنانچه
می نویسد : «مولانا درویش محمد که استاد فقیر است شاگرد مظهر شاه است»
دربار یکی قلم مثل ندارد بلکه از شاه مظهر نیز گذرا یاد شده است و وی طیو با بنا

(۱) المجله ۳۵۵ - ۳۵۶ المجله ۳۵۵ - ۳۵۶ المجله ۳۵۵ - ۳۵۶ المجله ۳۵۵ - ۳۵۶

سوادری ساخته است که شیری و او را نیزه برداشته است مجموع آن در آن یک

به نفع آید (۱)

ایقرار فوق از جمله استاد فقیر است معلوم می شود که در ویش محمد نازمان

تالیف تاریخ رشیدی یعنی تا ۹۵۳ هجری قمری حیات داشته و ازین می توان گفت

که سنین عمر استاد موصوف زیاد بوده است.

چنینید (مولا نیا):

از مصوران و صورتگران قرن نهم هرات است (۲) در عهد سلطان حسین باقرا

شهرت یافته است و از روی نام او معلوم می شود که باید اصلاً از سقزات شمال

افغانستان بوده باشد بهر حال در فن خود از صنعتگران درجه دریم بحساب میرفت.

ح

حاجی محمد نقاش: حاجی محمد از نقاشان معروف قرن نهم بلده تاریخی

هرات است که در لطافت طبع و اشعار شیوای خود هم شهرت بسیاری داشت او ایل

زاده گانی این صنعتگر ماهر بوزن معلوم نیست ولی ناچار نیکه کتب و ماخذ

که می کنند در عصر سلطان حسین میرزا امین بستمه و مرد معزز و محترم می بوده است.

در ابتداء به نزد میر علی شیر نوایی نقاش زبده دانش و بخدمت او سالهای زیادی

بسر برد چنانچه در همین اثر به رتبه کتابداری و زبیر موصوف نائل شده بود

ولی از آنجا که حاجی محمد در اواخر از میر علی شیر آزرده خاطر گردید و

وسرگراتی داشت برای خدمت گذاری بدیع الزمان میرزا پسر سلطان حسین

و باقرا را که در آن اوقات از طرف پدر و الی سیستان بود بدک می پروراند

و بالاخره بدین آرزوی خویش نایل گردید و هنرکسا میکه بدیع الزمان بنامی

آشوریش را بر پدر گذاشت و در حدود سنه ۹۰۴ هجری هرات را محاصره نمود

از شهر هرات فرار کرده پشهنزاده مند کور پیوست این نقاش ماهر به نسبت لیاقت

(۱) صفحه ۷۲ شماره ۷۱ مجله کتابخانه و موزه ملی ایران شماره ۱۰۲ (۲) صفحه ۷۲ شماره ۷۱ مجله سال ۱۹۶۶ کتابخانه و موزه ملی ایران شماره ۱۰۲

و با استعداد فوق العاده خویش در حضور بدیع الزمان نقری و اعتبار مؤبدی حاصل نموده به سمت کتابداری او مقرر گشت و باقی مانده عمر خود را به فراغت و آسوده دانی گذراند. مشغول نقاشی و تند هیب کاری بود حاجی محمد نه تنها صنعت نقاشی و تند هیب را خوب میدانست بلکه جامع الکمالات بود و چند بن اختراع محیر العقول در آنوقت بوجود آورد از جمله ساعتی برای کتابخانه میر علی شیر نوایی اختراع کرد که صاحب حبيب السیر آنرا چنین تعریف میکند: «از جمله مخترعات مولانا حاجی محمد صندوق ساعتی است که در کتابخانه امیر نظام الدین علی شیر نرودی (نرودی) نموده و در آن صندوق صورتی تعیین کرده بود که چوبی در دست داشت و چون یکساعت از روز می گذشت آن بیکر چوب را بکنوبت بر تقاره که در پیش او بود میزد و بعد از گذشتن ساعت دوم در نوبت آن حرکت میکرد و علی هذا القیاس (۱)»

مولانا حاجی محمد نقاش در حسن رویه و سلوک در تمام تذکره ها و ماخذ موقعت خوبی را احراز کرده و میگوید مرد کریم النفس عالم و خوش صحبت بود. در علوم و صنایع متداوئه آن زمان از قبیل نقاشی و تند هیب کاری و غیره کمتر چیزی بود که وی به آن شناسائی و مهارت نداشته باشد چنانچه میر علی شیر نوایی در تذکره معروف خود (مجالس النفاثین) چنین میگوید: «نقاش شهر هرات و مرد خوش نبی است. خیالات غریب میکند و کم فنی باشد که او را در آن اندیشه بخاطر نرسد. حالا در عراق است (۲)»

طوری که در مدارک و ماخذ مذکور است حاجی محمد دستگاه و کارخانه چینی سازی بزرگ هرات بنا نموده بود و بعد از تجاوز و عملیات زیاد بالاخره موفق شد که در آن ظروفی بسازد و اجزاء ظروفی چینی خطائی که در آن اوقات معروف به چینی فغفوری بود بسازد چینی های ساجت فابریکه او بقول خود میزد با پیشی های محصول مملکت خطای هیچ تفاوتی نداشت.

(۱) صفحه ۲۴۲ حبيب السیر طبع ۱۸۴۷ هجری - هندوستان ۱۷۰۰ - ۲۷ صفحه (۲)

(۲) صفحه ۲۵ لفظ انعامه فغری (ترجمه فارسی - مجالس النفاثین) ۲۷ صفحه - (۲)

افغانستان در قرن ۱۹

این نقاش و صنعت گر شهر وطن هر دو جهان دیده بوده و مسافر نهائی به فارس و عراق کرده است که جزئیات آن ها چندان روشن نیست خلاصه این استاد هنر مند در اوایل استیلائی محمد خان شیبانی (در حدود ۹۱۳ - ۹۱۵) در هرات فوت کرده است

حسام الدین (استاد) (۱) نقاشی غیر درود جنرال بلیک باوان تازه بنشیند در این ایالت است

معروف به حسام الدین عذاره گرواز صنعت زان قرن نهم هرات است در زمان سلطان حسین بایقرا امیر زیست و صاحب تاریخ رشیدی و در از حضور تکران و نقاشان درجه دوم می شمارد (۲) از شهرت او معلوم می شود که علاوه بر مصوری و نقاشی در ساختن نیرو و بیگان نیز استاد ما هری بوده است

موسی (۳) نقاشی در هرات و در عهد امیر بایقرا در هرات و در عهد امیر حسین در هرات و در عهد امیر حسین در هرات و در عهد امیر حسین در هرات

هنر گامی که نگار خانه هرات چون عروس زیبائی با قلم های مقتدر و دست های سحر کار نقاشان و مصوران قرن نهم افغانستان آراسته شده و نظر فریبی های آن بمنتهای کمال رسیده بود یعنی در همان هنگامی که آفتاب علم و هنر دوستی آخرین سلطان دودمان نیموری هرات سلطان حسین بایقرا سراسر کشور را منور نموده در هر گوشه و گداز آن شاعر، نقاش، مصور، تدوین کار و و... نریست می نمود چشم خود از نمایه بر بگریز غنای آن سامان گداز کرد

افتاده شمع آن بزم زیبا را با سر سر مرگ خراب و آن سلطان نامدار را به پدرو آ حیات و ادار نمود موقعی که سلطان حسین بایقرا چشم از جهان بست (۹۱۵ هجری) ارکان و شاه لوده سلطنت مقتدر و پر فیض دودمان نیموری از هم پاشیده و بیگانگان فرصت طغیان و سرکشی یافتند. «هرات» مرکز صنایع زیبای شرق را مورد تاخت و تاز قرار دادند تا آنکه آنها بر بر دن آثار گرانبهای آن کارخانه اکتفا نکرده صنعتگران و صورنگران معروف آن را نیز در جمله غنایم با خود بغارت بردند. اسما عیل صفری که فریفته صنایع زیبای این شهر تاریخی

افغانستان بود استادان بزرگ و صورتگران ماهر را به نبریز جلب نمودند
 در بینه بهزاد استاد فرزانه و نقاش معروف هرات مکتب نقاشی تیموری هرات را
 در آنجا بنیانها داز جمله کسانی که در نروبیج و نرقی دادن این مکتب فنی
 باثر حسن نریبه بهزاد سهم بزرگی گرفته مقام ارجمندی را احراز نمود سلطان محمد
 هروی بود سلطان محمد نقاش پدراستاد مهدی هروی است که شرح حال او بجای
 خردش خواهد آمد این استاد نادره کاراز جمله همان صنعتگران بلندرتبه است
 که میتوان در تاریخ صنایع افغانستان و مکتب صنایع افغانی (که در خارج کشور تشکیل
 شده نام او را بخط زرین نوشت، شرح زلفدن گئی و نیز جمله حال او بر عکس شهرتیش
 خیلی مجهول مانده و حتی مورخین دوره صفوی نیز از آن خبری نداده است
 تنها سکندر بیک صاحب عالم آرای عباسی با کلمات موجز و مختصری چنین
 میگوید: «طهماسب شاگرد استاد سلطان محمد بود در آغاز جوانی ذوق و شوق
 بسیار به این کار داشت و استادان نادره کار این فن مثل استاد بهزاد و استاد
 سلطان محمد که در بن فن شریف طاقند و در نراق قلم شهره آفاق در کتابخانه
 معموره کار میکردند»
 این استاد زرین دست چنانچه از آن احوال و احوالها در تاریخ معلوم است با اندازه فن
 مصوری و نقاشی را بحد کمال رسانید که استادان زمان به چیره دستی او زبانی
 آثارش اعتراف داشتند ترقی نام و شهرت کمال او به واسطه زمان طهماسب
 اول بود سنه تولد و تاریخ وفات او معلوم نیست ولی منجمله از روی تاریخ هائیکه
 در بعضی از آثار او نوشته شده و خود سلطان محمد به آن امضاء نمود است میتوان
 گفت که تا اخیر نیمه دوم قرن دهم هجری حیات داشته است بعضی از مورخین
 و دانشمندانیکه در تاریخ صنایع زرین و شیری و مخصوصاً
 مکتب هرات دلچسپی داشته است تبعات عمیق و قیمتمنداری مینمایند.

(باقی در آینده)

علی احمد نعمی

(۱) استاد محمد هروی در تاریخ صنایع افغانستان و مکتب صنایع افغانی (که در خارج کشور تشکیل شده نام او را بخط زرین نوشت، شرح زلفدن گئی و نیز جمله حال او بر عکس شهرتیش خیلی مجهول مانده و حتی مورخین دوره صفوی نیز از آن خبری نداده است تنها سکندر بیک صاحب عالم آرای عباسی با کلمات موجز و مختصری چنین میگوید: «طهماسب شاگرد استاد سلطان محمد بود در آغاز جوانی ذوق و شوق بسیار به این کار داشت و استادان نادره کار این فن مثل استاد بهزاد و استاد سلطان محمد که در بن فن شریف طاقند و در نراق قلم شهره آفاق در کتابخانه معموره کار میکردند» این استاد زرین دست چنانچه از آن احوال و احوالها در تاریخ معلوم است با اندازه فن مصوری و نقاشی را بحد کمال رسانید که استادان زمان به چیره دستی او زبانی آثارش اعتراف داشتند ترقی نام و شهرت کمال او به واسطه زمان طهماسب اول بود سنه تولد و تاریخ وفات او معلوم نیست ولی منجمله از روی تاریخ هائیکه در بعضی از آثار او نوشته شده و خود سلطان محمد به آن امضاء نمود است میتوان گفت که تا اخیر نیمه دوم قرن دهم هجری حیات داشته است بعضی از مورخین و دانشمندانیکه در تاریخ صنایع زرین و شیری و مخصوصاً مکتب هرات دلچسپی داشته است تبعات عمیق و قیمتمنداری مینمایند.